

DR JANEZ POKLUKAR,
e-naslov: janez.poklukar@kis.si

ETNOBIOLOGIJA IN ČEBELE – PRIMER ČEBELARSTVA V SLOVENIJI

Uvodni referat na kongresu *Apiomondia 2003*

Uvod

Geslo 38. svetovnega kongresa Apimondie je bilo »Čebelarstvo – način življenja«. Vodilno misel smo med številnimi drugimi predlogi izbrali zaradi znanega tesnega sožitja slovenskih ljudi s čebelami. Sožitje je razumljiva posledica zgodovinskega razvoja slovenskega podeželja v zadnjih nekaj stoletjih.

Za zdajšnje stanje slovenskega čebelarstva so značilni množična uporaba listovnih panjev, čebelnjaki, ki bogatijo kulturno krajino, način prevažanja čebel, kulturna dediščina in dobra organizacija čebelarjev v čebelarških društvih.

Zgodovinske biološke osnove našega čebelarjenja

Čas rojenja čebel je brez dvoma najbolj kritično obdobje čebelje družine v njenem letu dni trajajočem razvoju. Naša kranjska čebela je v svoji evoluciji razvila poseben vzorec naselitve rojev. Roji se namreč zelo radi vselijo v bližino kraja, na katerem že živi manjše število čebeljih družin, ne več kot 20. Upoštevanje tega vzorca vedenja čebel pri gozdnem čebelarjenju naših prednikov je nujno vodilo v udomačitev čebel v nam znanih čebelnjakih.

Vstavljanje panjev v čebelnjake je bilo precej olajšano zaradi dobro izraženega orientacijskega občutka čebel na teh območjih. Kljub temu pa so čebelarji kmalu opazili, da se čebele med nakopičenimi panji včasih pretirano zaletavajo. To je bilo opazno predvsem v obdobju razmnoževanja čebeljih družin. Z dodatnimi oznakami na pročeljih panjev so želeli preprečiti pretiran nered, poleg tega pa že na prvi pogled prepoznati panj in stanje v njem. Prvotno barvanje pročelij panjev se je zelo hitro razvilo v umetnost barvanja panjskih končnic. Tovrstna umetnost je bila tako najbolj razvita v drugi polovici 19. stoletja. Skupaj je dokumentiranih več kot 600 različnih standardnih motivov na več kot 50.000 panjskih končnicah. Slike so dragocen dokument o življenju slovenskega človeka v tem obdobju, o njegovem ve-rovanju, interesih in humorju.

Lahko si zamišljamo starega čebelarja, ki s pipo v ustih sedi pred čebelnjakom in čaka na izbruh roja iz čebeljega panja. Mlajši člani družine imajo na majhni kmetiji druge naloge, med pa je za celotno družino skoraj edino sladilo, ki ga je za moč dobiti. Dedek čebelar je zelo koristen kot hišni čebelar. Prav v tem je tudi razlog, da so bile slovenske vasi tako goste posejane z

majhnimi čebelnjaki. Sobivanje podeželskega človeka s čebelo je brez dvoma zahtevalo obojestransko strpnost in tudi nekaj dodatnih skrbi čebelarja pri oskrbi čebel. V tehnologiji vzreje je bilo zelo pomembno pravočasno in silovito rojenje čebel. V tem je tudi razlog za uporabo majhnih panjev kranjčev. Posledica čebelarjenja na roje je bilo veliko nihanje števila čebeljih družin v čebelarškem letu, saj se je njihovo število med poletno sezono pogosto celo potrojilo. Povečana gostota čebel in tudi neprimerna oskrba le-teh sta pogosto povzročili množično ropanje in pokole čebel. Nekateri manj pošteni čebelarji so se po svoje pripravili na prežeco nevarnost – čebele so okrepili z dandanes malce čudno dieto: med mešanico medu in sladkega mošta so zamešali nekaj vina ali celo žganja. Tako okrepljene čebele so bile takoj pripravljene za napad na sosednje čebelnjake. Po drugi strani pa so čebelarji ob neprimerni preskrbi čebel dobesedno privabili roparice od drugod. Vse to je vodilo v nujne medosebne napetosti med čebelarji. Njihovi socialni stiki so bili v tem obdobju gotovo na najnižji možni ravni. K sreči so bili nespornimi do jeseni največkrat zglajeni.

Čebelarji so prezimljali le osnovno število čebeljih družin. Pri izbiri najprimernejših čebel so upoštevali pravila, do katerih so se dokopali v svoji dolgoletni praksi, in sicer:

- odbrani morajo biti srednje težki panji;
- panji izvirajo iz roja drugega roja, to pa pomeni, da je v panju zmogljiva mlada matica;
- čebele morajo biti miroljubne.

Čebelarji so si vedno prizadevali za vzrejo mirnih čebel. Uporaba zaščitnega klobuka in rokavic je ob običajni opazki, da se čebelar boji čebel in čebeljega pika, veljala za sramotno. Razumljivo je, da je bila zato mirnost čebel daleč pred vsemu drugimi merili za odbiro. Rezultat množične odbire pa je bila čebela, ki jo dandanes poznamo kot kranjsko čebelo *Apis mellifera carnica* Pollmann 1879.

Spremembe v čebelarški tehnologiji po letu 1850

Emil Ravenegg Rotschutz (1836–1909) je leta 1857 poslal prve čebelje roje v svoj rodni Eichstadt iz Podsmereke pri Višnji Gori. Prve izkušnje nemških čebelarjev so bile tako dobre, da se je takoj začelo veliko povpraševanje po čebelah s Kranjskega, zato se je spremenil tudi način čebelarjenja na Kranjskem. Čebelarji so

Razstava čebelarškega muzeja iz Radovljice.

Foto: J. M.

se bolj kot prej usmerili v vzrejo dodatnih rojev. Nekaj časa je bilo videti, da je ob proizvodnji čebeljih rojev proizvodnja medu drugotnega pomena. V tem obdobju se je med čebelarji izoblikovalo mnenje: »Mi smo rejci kranjske čebele, moramo biti ponosni na našo čebelo!« Poudarek na reji avtohtonih čebel je tedaj prodril v podzavest skoraj vseh čebelarjev.

Z uvajanjem premičnih satov, točil in modernih panjev so se konec 19. stoletja srečali tudi slovenski čebelarji. Uveljavljena praksa vzreje čebel v kranjičkih, v čebelnjakih, je bila tedaj krepko zasidrana med čebelarji. Zato so želeli tradicijo združiti z novostmi in še naprej čebelariti v čebelnjakih. Rešitev Antona Žnideršiča iz začetka 20. stoletja je bila kar pravšnja zanje. »Naš panj«, pozneje poimenovan »AŽ-panj«, je bil skonstruiran na podlagi prejšnjih izkušenj slovenskega podeželskega čebelarstva, ki so bile obogatene s takrat moderno Gerstungovo in Albertijevo tehnologijo. Panj se je med slovenskimi čebelarji zelo dobro uveljavil in je še dandana najbolj razširjen panj na Slovenskem.

Vedenjski vzorci slovenskih čebelarjev

Po podatkih čebelarške zveze Slovenije je povprečen slovenski čebelar moškega spola in se počasi približuje starosti 65 let. Čebelarji z 18 panji, na leto pridelajo 22 kg medu na panj in ga predvsem skrbi, kako bo obvladal čebeljo varozo.

Rad se udeležuje izobraževalnih tečajev in družabnih srečanj, vendar zunaj čebelarške sezone. Spomladi in poleti nima časa za kakšne druge vzporedne dejavnosti. Svoje znanje bi rad posredoval vnukom, uspeh tega prizadevanja pa je po navadi pičel. V svoji okolici je spoštovana osebnost, znan predvsem po izraziti individualnosti. Znan je tudi po svoji zdravi pameti in ima zelo dobre možnosti, da bo živel dlje kot njegovi moški kolegi drugih poklicev.

Med čebelarji tako rekoč ni alkoholikov ali strastnih pivcev alkoholnih pijač. Niso zapravljeni, njihov življenjski stil se približuje življenjskemu stilu čebelje družine. Nezavedno se prilagajajo čebelam in se čutijo odgovorni za njihovo varstvo pred boleznimi, navadno pa jih varujejo tudi pred čebelami drugih čebelarjev. Tako pokroviteljstvo je pogosto vzrok preprirov med čebelarji med začasno nastanitvijo njihovih čebel na čebelji paši.

Sklep

Čebelarška zveza Slovenije je še vedno edina čebelarška organizacija na nacionalni ravni. Združenje več kot 200 lokalnih čebelarških društev in lokalnih čebelarških zvez. Čebelarška zveza Slovenije je zaradi svoje enotnosti upoštevanja vreden partner vsem sogovornikom, tudi slovenski vladi.

(Pričujoče besedilo je skrajšan prevod uvodnega plenarnega prispevka »POKLUKAR, J. (2003) Etnobiologija in honeybees-study case of beekeeping in Slovenia. Final Programme and Book of Abstracts, 38. Apimondia International Congress, Ljubljana, Slovenia, 24.–29 August 2003, 9–12«. Prebran je bil v nedeljo, 24. avgusta 2003, v okviru uvodne slovesnosti na Apimondii.)

ČEBELARSKA RADIJSKA PREDAVANJA V NOVEMBRU 2003

Novembra 2003 boste v oddaji Kmetijski nasveti na prvem programu Radia Slovenija lahko poslušali:

- **v torek, 11. novembra**, ob 12.30, bosta Matija Božič in Dušan Holzbauer govorila o vrednosti kulturne dediščine pašnega čebelnjaka v Tomišlju na območju Ljubljanskega barja;
- **v torek, 25. novembra**, ob 12.30, bo predsednik ČD Grosuplje Janez Žnideršič govoril o dejavnosti čebelarškega društva in o letošnjih čebeljih pridelkih.

Urednica Ivanka Polanec

